

a considerable break between the different class-structural elements of society – uppers and lowers, city and village. Consequently, social differences that dissociated peasants from other layers of society served as simultaneously a national barrier between Ukrainians and non-Ukrainians.

Leaders of Central Council put a task to level estrangement between city and village, make city to serve Ukrainian national interests.

Revolutionary events of 1917-1918 testify that estrangement of city from village, socio-cultural abyss between them, and, as a result, insolvency to put right the functioning vertical line of power resulted in the defeat of state-creative efforts of Central Council.

Key words: *Central Council, socio-cultural approach, regional center, national liberation movement, city, village.*

Отримано 14.09.2014 р.

УДК 378 (477) "192": 342.733

О. Комарницький

ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КОНТИНГЕНТУ ПЕДВИШІВ УСРР (1921-1926 рр.): НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

О. Комарницький. Формування студентського контингенту педвишів УСРР (1921-1926 рр.): нормативно-правова база. У статті аналізуються нормативно-правові акти органів державної влади, зокрема освітнього відомства, більшовицької партії, які використовувалися під час прийомів студентів до педагогічних вищих навчальних закладів радянської України. Автор зазначає, що в цей період було запроваджено нові принципи та критерії комплектування студентських колективів, за яким вільний вступ до вишів відмінявся, а замість нього набір студентів здійснювався через систему відряджень. За цією системою право вступу до вищих навчальних закладів могли отримати лише особи, які були відряджені на навчання партійними, профспілковими, радянськими та військовими органами. Констатується, що розрядку складала Укрголовпрофосвіта, яка визначала й закріплювала певні квоти у відсотках для кожного вищезначеного органу. На конкретних прикладах автор ілюструє це положення. У публікації показано процедуру прийому студентів, різні форми вступних випробувань, наводиться перелік документів, необхідних для вступу до вишів, з'ясовано порядок діяльності приймальних комісій. Особлива увага звертається на заповнення спеціальної анкети, у якій вказували соціальне становище батьків, стаж роботи, членство у партії та профспілках, детально описували суспільно-політичну, профспілкову, культурно-освітню діяльність тощо. Автор доводить, що представники влади нерідко самі порушували норми, встановлені ними ж для вступу до вищих навчальних закладів. У статті констатується, що питання прийому до вишів були у полі зору ЦК КП(б)У та підлеглих йому органів. Значна увага приділялася залученню на навчання комуністів. Парторганізації УСРР брали до уваги і циркуляри ЦК РКП(б).

Ключові слова: студенти, інститут, організація, комплектування, прийом, співбесіда, відрядження, приймальна комісія, партійна організація, профспілка, циркуляр.

О. Комарницький. *Формирование студенческого контингента педвузов УССР (1921-1926 гг.): нормативно-правовая база.* В статье анализируются нормативно-правовые акты органов государственной власти, в частности образовательного ведомства, большевистской партии, которые использовались во время приемов студентов в педагогические высшие учебные заведения советской Украины. Автор отмечает, что в этот период были введены новые принципы и критерии комплектования студенческих коллективов, по которому свободное вступление в вузы отменялось, а вместо него набор студентов осуществлялся через систему командировок. По этой системе право поступления в высшие учебные заведения могли получить лишь лица, которые были командированы на учебу партийными, профсоюзными, советскими и военными органами. Констатируется, что разрядку составляла Укрголовпрофосвита, которая определяла и закрепляла определенные квоты в процентах для каждого вышеупомянутого органа. На конкретных примерах автор иллюстрирует это положение. В публикации показано процедуру приема студентов, различные формы вступительных испытаний, приводится перечень документов, необходимых для поступления в вузы, выяснено порядок деятельности приемных комиссий. Особое внимание обращается на заполнение специальной анкеты, в которой указывали социальное положение родителей, стаж работы, членство в партии и профсоюзах, подробно описывали общественно-политическую, профсоюзную, культурно-образовательную деятельность и т.п. Автор доказывает, что представители власти нередко сами нарушали нормы, установленные ими же для вступления в высшие учебные заведения. В статье констатируется, что вопрос приема в вузы были в поле зрения ЦК КП (б) У и подчиненных ему органов. Значительное внимание уделялось привлечению на обучение коммунистов. Парторганизации УССР принимали во внимание и циркуляры ЦК РКП(б).

Ключевые слова: студенты, институт, организация, комплектование, прием, собеседование, командировки, приемная комиссия, партийная организация, профсоюз, циркуляр.

На сьогодні не достатньо вивченою є нормативно-правова база формування студентського складу вищих навчальних закладів України у міжвоєнний період. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували радянські історики Ф.Г. Паначин¹, Г.М. Шевчук², Г.І. Яницький³, сучасні українські вчені Н.Аксакова⁴, О.О. Лаврут⁵, В.В. Липинський⁶, О.Л. Рябченко⁷ та ін. У цій статті проаналізуємо нормативно-правові акти 1921-1926 рр., якими керувалися у своїй роботі приймальні комісії педагогічних вишів УСРР. Нижня межа обумовлена запровадженням системи відряджень на навчання, яку у 1926 р. замінили системою «куріального представництва».

До 1921 р. у вишах панувала т.зв. політика «відчинених дверей», яка передбачала вільний доступ до вищої освіти всіх бажаючих. Такий підхід негативно позначився на рівні навчального процесу, оскільки було при-

йнято багато студентів з досить низьким рівнем знань, без підготовки до сприймання наукової інформації. Крім того, вкрай важке фінансове і господарське становище вишів не давало можливості забезпечити нормальні умови для навчання та проживання всім охочим. Тому за кілька місяців роботи нових навчальних закладів кількість студентів почала різко зменшуватись.

20 квітня 1921 р. наказом Укрголовпрофосвіти було запроваджено нові принципи та критерії комплектування студентських колективів⁸, за яким вільний вступ до вишів відмінявся, а замість нього набір студентів здійснювався через систему відряджень⁹. Такі зміни диктувалися «необхідністю завоювати вищу школу політично і вирвати остаточно з рук класових ворогів Пролетарської Держави»¹⁰. За цією системою право вступу до вищих навчальних закладів могли отримати лише особи, які були відряджені на навчання партійними, профспілковими, радянськими та військовими органами. На кожний навчальний рік Укрголовпрофосвіта складала рознарядку, яка визначала й закріплювала певні квоти у відсотках для кожного вищезазначеного органу. Так, на 1921-1922 навчальний рік (н.р.) 60% місць у педагогічних вишах були надані профспілкам, 15% – військовим округам, 10% – комітетам незаможних селян (КНС), 10% – партійним і 5% – комсомольським осередкам¹¹. Радянський історик Г.І.Ясницький у своїй праці повідомляє, що вступ за відрядженнями практикувався ще у 1920 р. Того року серед прийнятих до інститутів народної освіти було майже 40% відряджених, у т.ч. організаціями РКП(б) – 1%, комсомольськими – 0,5%, профспілковими організаціями – 6,3%, КНС – 10,5%, відділами народної освіти – 9,3%, військовими організаціями – 0,9%¹². У 1923 р. профспілки направили у педвищі 465 осіб, КНС – 200, КП(б)У – 96, відділи освіти – 40¹³. Загалом, у всі вищі республіки того року було послано 560 комуністів і комсомольців, 3857 робітників – членів профспілок та селян – членів КНС, 322 червоноармійці¹⁴. У відсотковому відношенні відряджені комуністи складали 5,9% від загальної кількості вступників, комсомольці – 4,4%, члени профспілок – 58,6%, КНС – 10,9%, військові – 5,8%, направлені органами освіти – 14,4%¹⁵. Цікаво, що за соціальним станом найбільше робітників направлялося в індустріально-технічні вищі (46,7%), найменше – в ІНО (4%). За статтю у жінок найбільшою популярністю користувалися ІНО (50,4%) і медичні інститути (36,6%)¹⁶. У 1925 р. органи КП(б)У отримали в педвишах 15% місць, ЛКСМУ – 13%, профспілки – 40%, КНС – 20%, відділи освіти – 10%, демобілізовані червоноармійці – 2%¹⁷.

Інформація про розподіл місць у педвишах публікувалася у пресі, в т.ч. у регіональній. Наприклад, для молоді Житомирського округу на 1925-1926 н.р. виділялося 8 місць у Київському ІНО, 5 – Одеському, 4 – Кам'янець-Подільському, по 2 – Харківському, Херсонському і Чернігівському ІНО. По 5 місць надавалося комуністам і комсомольцям, 7 – профспілкам, по 3 – КНС і відділам освіти, 1 – райвиконкому¹⁸. До Житомирського українського педтехнікуму профспілка «Робос» делегувала

15 осіб, «Радторгслужбовець» – 5, «Медсанпраця» – 3, «Нарзв'язок» – 2. Крім того, 2 місця надали профспілкам поліграфістів, по одному – кравцям, шкірникам, митцям, будівельникам¹⁹. На навчання у Кам'янець-Подільський ІНО у 1922 р. відрядили 154 особи, у т.ч. відділи освіти – 69, профспілки – 43, КНС – 38, парторганізації – 9, виконкоми – 5²⁰. У 1923 р. із 49 новоспечених першокурсників 18 осіб були командировані профспілками, 14 – КНС), 1 – ЛКСМУ, 1 – окружним партійним комітетом, 8 – іншими установами і організаціями²¹. 1924 р. комітетам незалежних селян губпрофосвіта виділила в інституті 31 місце, для окружних комітетів КП(б)У і ЛКСМУ – відповідно 10 і 5, профосвіти – 2²². У 1925 р. парткому Кам'янецької округи в ІНО надавалося 4 місця, ЛКСМУ – 3, КНС – 5, райвиконкому – 21, відділу партійної освіти – 2, червоноармійцям – 1²³. Цікаво, що особи, які вступали за індивідуальними заявами, платили внесок (10 крб.), незалежно від того склали вони екзамени, чи ні²⁴.

У 1922 р. до Вінницького ІНО найбільше командировав студентів КНС – 21 особу. спілки «Робос», «Радробітник», «Радземліс» і губвійськокомат – 20²⁵. В одному із архівних документів ДАВО повідомлялося, що для молоді Поділля на 1924-1925 н.р. було виділено 10 місць на єврейському відділенні Одеського ІНО²⁶.

Відрядження на навчання могли отримати активні члени своїх організацій, їхні діти, чи близькі. Для отримання рекомендації кандидати у студенти мали звернутися до губернських відділів народної освіти, НКО, Центральної комісії зі студентських справ чи безпосередньо до навчальних закладів. Мали місце випадки, коли особи, які не належали до відряджуваних категорій, особисто подавали заяви з проханням про зарахування їх до відряджених. У цих зверненнях вказували навчальні заклади, де хотіли навчатися, а також обґрунтовували своє рішення²⁷.

Плани прийому і розверстка з губерній щорічно встановлювалася Укрголовпрофосвітою та узгоджувалася з 1922 р. з галузевими наркоматами відповідно до загальногосподарського плану УСРР. Місця розподілялися завчасно по губерніям, при чому, губернські відділи профосу розподіляли виділені для них місця по партійних, професійних, військових, комсомольських організаціях й КНС, а ті в свою чергу передавали місця своїм членам²⁸. Губвідділи мали можливість замінити одного відрядженого іншим. Райкоми, освітні бюро, уповноважені ЦК КП(б)У зобов'язувалися повідомляти про процес комплектування вишів культвідділи ЦК і телеграфом подавали інформацію про зміни, що сталися²⁹.

Вступники заповнювали спеціальну анкету, у якій вказували соціальне становище батьків, джерела існування до 1917 р., з 1917 по 1921 рр.; посаду; стаж роботи; членство у партії та профспілках; детально описували суспільно-політичну, профспілкову, культурно-освітню діяльність; мотиви вибору навчального закладу; критичні зауваження щодо радянської культурно-освітньої системи, програми інституту, до якого вони вступали. Окремо пропонувалося порівняти систему дореволюційної освіти з сучас-

ною, вказавши її недоліки і переваги³⁰. Найважливішою в ті часи вважалася позиція «соціальне походження». Для того, щоб отримати місце в виші, студенти свої біографічні дані досить часто пристосовували до вимог нової державної ідеології. Від такої майстерності залежала не лише можливість отримання освіти, але й життя людини. Тому анкети досить часто підробляли і до вишів вступали діти із «соціально ворожих родин». В графі про соціальне становище батьків подавалися досить туманні, які не розкривали суті питання, а інколи й брехливі відповіді³¹. Студентка Київського ІНО, майбутня письменниця Д.Гуменна у своїх спогадах відмічала: «В цілому всі ми пролетарське студентство, але кожен мав ще своє, недоступне для чужого ока. В анкеті всі були пастухи, батраки, робітники, неможливі, бійці Червоної армії, активісти, висуванці... Хто як міг, так маскувався»³².

Представники влади нерідко самі порушували норми, встановлені ними ж для вступу до ВНЗ, називаючи відрядження радянських організацій «шпаргалками»³³.

Система відряджень мала багато недоліків і викликала невдоволення у суспільстві. Нарком освіти Г.Ф.Гринько, виступаючи з доповіддю у квітні 1922 р. на третій губернській нараді працівників освіти у Бахматі, констатував: «У минулому році була застосована рознарядка при вступі до вищих навчальних закладів. Були невдоволені вигуки, нас звинуватили у вандалізмі, загрожували загибеллю вищої освіти...»³⁴.

Не всім бажаним вистачало відряджень. Робітниче-селянській молоді, демобілізованим червоноармійцям обіцяли надати можливість отримати освіту, різного роду соціальні переваги як при вступі, так і під час навчання у вишах. У реальному житті багатьом довелося зіткнутися з проблемами, які зовсім не вписувалися в їхні уявлення про кращий суспільний устрій. Особливо гостро реагувала на невлаштованість молодь, яка у свій час брала участь у громадянській війні, відстоюючи більшовицькі ідеали. Однак досить часто рядові бійці, командний склад Червоної армії, демобілізувавшись, не отримували обіцяних відряджень. Це спонукало червоноармійців звертатися до керівних органів з клопотанням, а то й з вимогами чи погрозами відновити справедливість³⁵.

З аналогічними проблемами зіштовхувалася і сільська молодь, для якої передбачалася квота по лінії КНС. Отримавши відрядження сільських, волосних, рідше повітових підвідділів комнезамів, на рівні губернії їхні прохання залишалися «у більшості випадків незадоволеними, що стави[ло] відряджених у тяжке становище»³⁶.

На місцях часто не дотримувалися планів рознарядки. Так, у 1921-1922 н.р. планувалося прийняти до вишів республіки 12715 відряджених осіб. Однак прибуло на 5 тис. осіб зверх норми. Тому змушені були зарахувати 17,7 тис. студентів, у т.ч. до педвишів 2976 осіб³⁷. У 1922-1923 н.р. значна частина вакансій не була заповнена. У 1923-1924 н.р. у Житомирському окрузі план рознарядки виконали лише на 50%, а в 1924-1925 н.р. – на 74%. Незаповнені місця поверталися до НКО³⁸.

На ті місця, де відряджені на навчання абітурієнти не з'явилися або показали дуже низький рівень підготовки, залучали добре підготовлених осіб за особистою заявою. Такі дії підвищили суперечливі отриманим від Укрголовпрофосвіти інструкціям. Все ж вони були схвалені вищим керівництвом НКО, і більш ніж 39% першокурсників у наборі студентів 1921-1922 н.р. стали саме особи, що вступали до вишів за власним бажанням⁴⁰.

Організації, які відряджали своїх представників до вишів, не проводили відповідної роботи по відборі кандидатів, внаслідок чого «академічна підготовка прийнятих до вузів була надзвичайно слабкою»⁴¹. Вступні екзамени у 1921 р. відмінили. Тому самі виші змушені були встановлювати колоквіуми для абітурієнтів з спеціальних дисциплін, щоб якимось чином перевірити якість знань майбутніх студентів⁴². Абітурієнти демонстрували свій рівень знань з мови, літератури, математики, природознавства та історії, виявляли «освідомлення ходу і факторів історичного процесу у світлі матеріалістичного розуміння історії, знання побуту, економіки і культури найважливіших історичних періодів». Щодо вступників, які закінчили дореволюційну середню школу, то при зарахуванні велика увага зверталася на виявлення у них політичної свідомості, розуміння суспільного розвитку⁴³. Один з членів приймальної комісії у 1923 р. писав у журналі «Студент революції», що «частина чистоплюйської публіки [інтелігенції], що здала колоквіуми, попередньо визубрила на зубок всього Бухаріна – всю політичну премудрість. Ця публіка давала відшліфовані визначення. Але «чистоплюй» в цьому році у вузи не потрапив. «Політика» слугувала в якості плоту проти буржуазного елемента, що проривався в університетські аудиторії»⁴⁴.

Колоквіуми відбувалися у формі співбесіди або письмово. Вступники мали виявити також своє знання програми політграмоти⁴⁵.

Від колоквіуму звільнялись випускники робітфаків і професійних шкіл, які мали стаж роботи; особи, які закінчили виші до революції і їх знання відповідали програмі вступу до інституту. Оцінювання було трьохбальним: незадовільно, задовільно, відмінно. При зарахуванні переваги надавались членам компартії, комсомольцям, кваліфікованим робітникам, демобілізованим червоноармійцям і членам профспілок, КНС. Особи з фізичними вадами до вишів не приймалися⁴⁶.

Цікаво, що у разі якщо вступник колоквіум не склав, він міг бути зарахований на I триместр з обов'язковою вимогою надолжити прогалини. Якщо й після цього він не знав необхідного, його виключали з навчального закладу. Існував ще один варіант: після не складеного колоквіуму приймальна комісія особливим рішенням надавала можливість вступнику ще раз показати свої знання. До цього часу він вважався кандидатом у студенти⁴⁷.

У 1923 р. вступні екзамени були відновлені⁴⁸. Без екзаменів зараховувалися випускники вищих трирічних педкурсів, учительських інститутів, робітфаків, вчителі, які мали стаж роботи не менше 4 років⁴⁹.

Для організації прийому створювалися приймальні комісія. У Київському ІНО у 1923 р. до складу комісії ввійшли ректор О.О. Карпенко, проректор Б.В.Якубовський, два студенти-комуністи⁵⁰. У Кам'янець-Подільському ІНО приймальна комісія складалася з представників губпрофосвіти, губпрофради і правління вищу⁵¹. Зокрема, у 1924 р. до неї увійшли К.Галузо (окружний комітет КП(б)У), Р.Заклинський (адміністрація ІНО), І.Лірник (окружний КНС), Беляев (окрпрофосвіта)⁵².

Для того, щоб не допустити в інститут «політично ворожого елементу», голова приймальної комісії один раз в 2-3 дні подавав місцевим відділам списки вступників для перевірки⁵³. Все це робилося для того, аби закрити шлях до вищої школи, незалежно від рівня підготовки, вихідцям з колишніх «панівних класів», духовенства, учасникам білогвардійського руху, армії УНР й інших антибільшовицьких формувань 1917-1920 рр.⁵⁴.

Рівень знань відрядженої до вишів молоді був надзвичайно низьким, на вступних екзаменах для них робилися істотні послаблення. Робітників і селян допускали до навчання навіть тоді, коли вони не склали екзамен з одного-двох предметів⁵⁵. Звісно, це не сприяло зростанню якісних показників майбутніх спеціалістів. У даному випадку мала місце тенденція підміни загальногуманітарних принципів класовими. Хоча є ряд фактів, коли до вишів потрапляли талановиті, здібні люди, які згодом стали відомими вчителями, вченими, митцями, діячами у сфері культури тощо.

Політика українського більшовицького уряду в галузі вищої освіти була зумовлена його програмними завданнями щодо створення «нової людини нового суспільства». На початку свого «тріумфального поступу» більшовики мало переймалися проблемами соціального розмаїття студентства, адже на цьому етапі формування радянського суспільства необхідно було завоювати довіру найширших верств населення задля реалізації подальших стратегічних планів. Шукаючи соціальне підґрунтя, радянська влада орієнтувалася насамперед на пролетарсько-селянський елемент, який був наймасовішим. Одним із перших документів у цьому відношенні стала постанова ВУЦВК від 22 листопада 1922 р. «Про введення в дію кодексу законів про народну освіту в УСРР», відповідно до якого метою виховання і навчання повинно бути створення нового покоління людей соціалістичного суспільства з матеріалістичним світоглядом, психологією колективізму, твердою волею, з необхідною для суспільства кваліфікацією⁵⁶. У документі оголошувалося про ліквідацію всіх попередніх перепон широким верствам населення щодо вступу до навчальних закладів, серед яких соціальне й національне походження, матеріальне становище. Зазначалось також, що освіта мала стати знаряддям диктатури пролетаріату, для якого відкривались широкі можливості⁵⁷. У контексті цього нарком освіти А.В.Луначарський зазначав: «На першому місці повинен бути пролетарій за своїм походженням, думками, своєю природою і той, хто має талант, на другому місці – хто взагалі має талант, а третього – не повинно бути у навчальних закладах... Проте перші можуть бути не достатньо підготовлені інтелектуально, але їхній соціальний досвід,

енергія настільки багаті, що їм буде легко наздогнати необхідне»⁵⁸. Завдяки здійсненим заходам щодо комплектування вишів пролетарським прошарком, значно змінився соціальний склад студентства. У постанові ВУЦВК, прийнятій на третій сесії 8-го скликання 12 жовтня 1924 р. зазначалося: «трирічна праця по укомплектуванню вищої школи і діяльності робітничих факультетів в минулому [1923-1924] році привела вже до організаційної гегемонії пролетарського студентства і визначила в найближчому часу завершення пролетаризації вищих шкільних закладів»⁵⁹.

Поступово керівництво НКО УСРР відходило від курсу суцільної політики «пролетаризації» вищої школи. Починаючи з 1923-1924 н.р. право вступу до вищої школи на пільгових умовах окрім «пролетарів», отримали діти професорів і викладачів вишів, обслуговуючого персоналу закладу, шкільні робітники та їх діти, яких почали називати «трудовою інтелігенцією». Пільги надавалися також «круглим сиротам, що знаходилися на державному забезпеченні» У 1924-1925 роках у радянській пресі з'явилися повідомлення про те, що «пролетаризація» вищої школи успішно завершилася. Незважаючи на ці заяви перманентна робота з виявлення і «нейтралізації» небажаних для нової влади студентів продовжувалася⁶⁰.

Питання прийому до вишів були у полі зору ЦК КП(б)У та підлеглих йому органів. Значна увага приділялася залученню на навчання комуністів. 13 липня 1921 р. вийшов циркуляр ЦК КП(б)У про проведення широкої кампанії щодо залучення комуністів до вищих навчальних закладів, особливо зі складу колишніх червоноармійців. Наявні низка фактів відряджень членів КП(б)У до вишів. Наприклад, у другій половині липня того ж року ряди студентів Київського ІНО поповнив І.П. Камарзін, член партії з 1919 р., якого відрядив політвідділ Кавказької стрілецької дивізії⁶¹.

Результати прийому розглядалися на засіданнях політбюро ЦК КП(б)У та його органів. Так, підсумки прийому до вишів у 1922 р. було обговорено 18 листопада 1922 р. на засіданні Центрального бюро пролетарського студентства при ЦК КП(б)У. Результати прийому до вишів у 1923 р. розглянуло Політбюро ЦК КП(б)У, яке вказало на недоліки в організації прийому і запропонувало Укрголовпрофосвіті не допускати їх повторення у майбутньому⁶². У грудні 1922 р. секретар Донецького губкому КП(б)У Е.Квірінг акцентував увагу на тому, що «необхідно [було] серйозно поставити роботу по підготовці нових пролетарських кадрів вчителів на педкурсах й ІНО. І тут ми повинні проводити різко класову політику: насамперед всього на курси й ІНО повинні прийматися діти робітників і селян, а не вихідці із буржуазії. Новий вчитель повинен бути у всіх відношеннях пролетарським вчителем»⁶³. Про це ж у 1923 р. йшлося на VII Всеукраїнській конференції КП(б)У⁶⁴. 7 березня 1924 р. Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання про підсумки прийому до вишів України в 1923-1924 н.р. і план на 1924-1925 н.р. ЦК звернув увагу на зміцнення приймальних комісій, зажадав більше приймати до вишів робітників і селян. У цьому ж рішенні вищий партійний орган зобов'язував більше відряджати на навчання жінок. На засіданні Політбюро 29 травня 1925 р. ухвалили:

«Вважати бажаним, щоб висунення сільрадами і сільКНС кандидатур для вузів проводилося через пленарні засідання вказаних органів»⁶⁵. У листопаді 1926 р. на засіданні бюро були розглянуті та затверджені підсумки прийому до вишів Києва⁶⁶.

Парторганізації УСРР брали до уваги і циркуляри ЦК РКП(б). Так, у червні 1923 р. і в липні 1924 р. в цих актах рекомендувалося проводити широку роз'яснювальну роботу в справі рознарядок до вишів серед населення і суворо дотримуватись класового принципу при відборі кандидатур на навчання⁶⁷. У резолюції від 15 липня 1924 р. рекомендувалося: «До всієї роботи по висуванню кандидатів, дачі їм характеристик, а також по ознайомленню робітників і селян з умовами прийому і характером окремих вузів, необхідно залучити осередки РКП і РКСМ»⁶⁸.

Надаючи важливого політичного значення комплектуванню вищої школи робітникам і селянам, рішенням XIII з'їзду РКП(б) та VIII конференції КП(б)У (травень 1924 р.) визнано необхідним скоротити контингент студентства і тим самим поліпшити його якісний склад та матеріальне становище. У резолюції XIII з'їзду РКП(б) вказувалося на недостатній соціальний і партійний склад вишів⁶⁹. Це ж питання було наріжним на нараді, яку проводило ЦК ВКП(б) навесні 1925 р. На зібранні розглянули роботу партійних осередків вищих навчальних закладів. Учасники наради рекомендували покращити комплектування інститутів педагогічного профілю студентською молоддю, підняти рівень матеріального забезпечення студентства. Особливий акцент робився на поповненні рядів студентів комуністами і комсомольцями. Крім того, було запропоновано місцевим органам народної освіти і секретарям партійних організацій звернути серйозну увагу на з кадрами і студентами педтехнікумів⁷⁰.

Таким чином, проаналізовані нами нормативно-правові акти органів державної влади, більшовицької партії, є важливим джерелом для вивчення проблеми формування студентського складу педагогічних вишів України у 1921-1926 рр. Найявні документи дають змогу зрозуміти, що провідним суспільним і політичним принципом у відборі вчительських кадрів був класовий підхід, який відсував на другий план національні та загальнолюдські цінності. У цей період широко використовувалася система відряджень на навчання партійними, комсомольськими, профспілковими, військовими організаціями, комітетами незаможних селян. Вона була вимушеним і тимчасовим заходом, який був спрямований на залучення до вишів робітничої та селянської молоді. Подальші події показали, що ця система була помилковим кроком і не досягла поставленої мети. У 1920-ті рр. практикувалися розверстки, які встановлювали чіткі норми прийому для кожної губернії.

Примітки

1. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в СССР. Важнейшие этапы истории и современное состояние / Ф.Г. Паначин. – М.: Педагогика, 1975. – 224 с.

2. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках / Г.М.Шевчук. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 436 с.
3. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.) / Г.І.Ясницький. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 256 с.
4. Аксакова Н. Формування колективів студентів педагогічних вищих навчальних закладів УСРР у 1920-ті роки /Наталія Аксакова // Схід: Економіка. Історія. Філософія: аналіт.-інформ. журн. / [редкол.: В. Білецький (ред.), С.Тимченко, Ф.Турченко та ін.]. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. – №3 (117), травень-червень. – С.74-77.
5. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 /Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 19 с.
6. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія /В.В.Липинський. – Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. – 247 с.
7. Рябченко О. Студенти радянської України 1920-1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія / Ольга Рябченко. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 456 с.
8. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / [авт. кол.: В.С. Бакіров, В.М. Духопляников, Б.П. Зайцев та ін.]. – Харків: Фоліо, 2004. – С.329.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1776. – Арк.18.
10. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.3.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп.2.– Спр.273. – Арк.76; Аксакова Н. Вказ. праця. – С. 76.
12. Ясницький Г.І. Вказ. праця. – С. 200.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1776. – Арк.151.
14. Шевчук Г.М. Вказ. праця. – С. 251.
15. Прием в Институты и Рабфаки У.С.С.Р в 1923-24 уч.году // Студент революции. – Харьков, 1924. – №1-2. – С. 29.
16. В Головпрофосі // Радянська освіта: громад.-політ. журн. – К.: Шлях освіти, 1923. – Ч. 2.– С. 89-90.
17. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАВО).– Ф.П.29. – Оп.1. – Спр.172. – Арк.21.
18. Розподіл місць до ВУЗів і робітфаків по Житомирському округу // Радянська Волинь. – Житомир, 1925. – 18 липня. – Ч. 161 (286). – С. 4; Розподіл місць для комсомолу в ВУЗи й робітфаки // Юнацька правда. – Житомир, 1925. – 26 квітня. – Ч.27-28 (79-80). – С. 8; 1925. – 23 липня. – Ч. 47 (99). – С. 4.
19. У Житомирі. Розподіл місць по вузах // Радянська Волинь. – 1925. – 4 серпня. – Ч. 175 (300). – С. 4.
20. ДАХО.– Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.395. – Арк.195.

21. Там само.– Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.563. – Арк.247.
22. Там само.– Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.570. – Арк.17.
23. Гоца. До прийому в ВУЗи та профшколи /Гоца // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський,1925. – 9 липня. – Ч. 124. – С. 2.
24. ДАХО. – Ф.П.302. – Оп.1. – Спр.463. – Арк.19.
25. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.1050. – Арк.27зв.; ДАВО. – Ф.Р.1941. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.82, 112.
26. ДАВО. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.1542. – Арк.38зв.
27. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – С.47.
28. Кручек О.А. Становлення державної політики УСРР в галузі національної культури (1920-1923 рр.) / О.А.Кручек. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 1996. – С. 24; Молоткіна В. Діяльність молодіжних громадських організацій у вищих навчальних закладах Київщини / В.Молоткіна, Л.Хмельницька // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди», 2009. – Вип. 22. – С. 164.
29. Лаврут О.О. Вказ. праця. – С.48.
30. Временное положение о Высших Учебных Заведениях Украины // Бюлетень офіціальних розпоряджень і повідомлень Наркомосвіти. – Х., 1921. – Ч.7-8 (25 липня). – С.14; Ляпіна О.Л. Студенти міста Києва у 1920-ті рр. / О.Л. Ляпіна // Соціальна історія: наук. зб. /Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Вип. V. – С. 53.
31. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.10527. – Арк.360; Нариси повсякденного життя радянської України на добу непу (1921-1928 рр.): колект. монографія / [відп. ред. С.В. Кульчицький]: в 2 ч. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2010. – Ч. 2. – С. 110.
32. Гуменна Д. Дар Євдотей / Докія Гуменна. – Балтимор-Торонто: Смолокип ім. В.Симоненко, 1990. – Кн. 1; Дар Євдотей: Іспит пам'яті: кн.1. – К.: Дніпро, 2004. – С. 158; Рябченко О. Студенти радянської України... – С. 35.
33. Рябченко О.Л. Студентство радянської України у пошуках «пролетарської» ідентичності (1920-ті рр.) /О.Л.Рябченко // Укр. іст. журн. – К., 2009. – №4. – С. 132.
34. Гринько Г.Ф.Доповідь на III губернській нараді працівників освіти Донбасу / Г.Ф.Гринько // Просвещение Донбасса: ежемесеч. орган Донец. губ. отдела народ. образов. – Бахмут, 1922. – №1-2. – С. 51-55.
35. Рябченко О. Студенти радянської України... – С. 28.
36. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАЖО). – Ф.Р.12. – Оп.1. – Спр.25. – Арк.88.
37. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1467. – Арк.76.
38. Там само. – Спр.1777. – Арк.9.
39. Рябченко О. Студенти радянської України... – С.28.

40. Аксакова Н. Вказ. праця. – С.75.
41. Прийом до вузів // Шлях освіти. – 1925. – №1-2. – С.246.
42. ДАХО. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.203. – Арк.32зв.; Липинський В.В. Становлення і розвиток... – С.160; Мірошниченко М.І. Вища школа Радянської України в 1920-1928 рр.: проблеми розвитку, досвід, уроки. Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Марія Іванівна Мірошниченко, Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1993. – С.13.
43. Шевчук Г.М. Вказ. праця. – С. 257.
44. Липинський В.В. Кто защитит студента? Студенческие организации Украины: история и современность / В.В.Липинский. – Донецк: редакц.-издат. отдел Донецьк. управл. по печати, 1991. – С.32.
45. Рябенко О. Студенти радянської України... – С. 44.
46. Ляпіна О.В. Студенти міста Києва... – С. 53; ДАХО. – Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.561. – Арк.1; Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф.Р.81. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.184.
47. Липинський В.В. Кто защитит студента... – С. 32.
48. Матвійчук Н.С. Підготовка вчительських кадрів в Україні (20-30-ті роки ХХ століття): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Наталія Степанівна Матвійчук; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1997. – С. 8.
49. ДАХО. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.5. – Арк.83; Спр.570. – Арк.13; Майборода В.К. Особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в УРСР (1917-1941 рр.) / В.К.Майборода // Укр. іст. журн. – К., 1990. – №11. – С. 61.
50. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.1077. – Арк.373; Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії України (1917-1991 рр.): автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Світлана Олександрівна Нікітчина; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998. – С. 18.
51. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.1000. – Арк.107.
52. ДАХО. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.570. – Арк.28.
53. Там само – Спр.463. – Арк.31.
54. Там само. – Спр.570. – Арк.3.
55. Нікітчина С.О. Вказ. праця. – С. 18.
56. Автушенко І.Б. До проблеми розвитку освіти України в 1920-1930-і роки / І.Б. Автушенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: історія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 71-72. – С. 8.
57. Лаврут О.О. Студентство Радянської України... – С. 45.
58. Там само. – С.46.
59. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. 1917-1959 рр.: зб. документів. – К.: Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1960. – Т. 1. 1917 – червень 1941 рр. – С. 267.

60. Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту: монографія / В.В. Левченко; відп. ред. В.М. Хмарський; наук. ред. Т.М. Попова. – Одеса: ТЕС, 2010. – С. 166.
61. Аксакова Н. Вказ. праця. – С. 75.
62. Вища школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В.І.Пічов]. – К.: Київ. держ. ун-т ім Т.Г.Шевченка, 1967. – С. 86.
63. Квириг Э. Пролетарской школе – пролетарский учитель / Эммануил Квириг // Просвещение Донбасса. – 1922. – декабрь. – №9. – С. 9.
64. С.Л. Вопросы высшего образования на X-м съезде Советов / С.Л. // Студент революции. – 1923. – №4-5. – С. 3.
65. Ясницький Г.І. Вказ. праця. – С. 200.
66. Липинський В.В. Становлення і розвиток... – С. 161.
67. Шевчук Г.М. Вказ. праця. – С. 251.
68. Вища школа Української РСР... – С. 86.
69. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций, пленумов ЦК / Институт Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина при ЦК КПСС. – Изд. 7-е. – М.: Гос. изд-во полит. л-ры, 1953. – Ч. 1. 1898-1925. – С. 883.
70. Панагин Ф.Г. Вказ. праця. – С. 38.

O. Komarnicki. Formation of the student body in USSR university (1921-1926 pp.): Legal and regulatory framework. This article analyzes the normatively legal acts of public authorities, in particular educational department, the Bolshevik Party, which were used during the receptions of students to pedagogical higher educational establishments of soviet Ukraine. The author notes that in this period were introduced new principles and criteria of recruitment of student groups, followed by free entry to universities was abolished, but instead a set of students was carried out through business trip. According to this system, the right of entering to higher educational establishments could only get people who were sent to study by party, trade union, and the Soviet military authorities. This publication shows the procedure for admission of students, various forms of entrance exams, a list of documents required for admission to the university, found the procedure of admissions. Particular attention is paid to fill out a special form, which indicated the social status of the parents, experience, membership of parties and trade unions, detailed the socio-political, trade union, cultural and educational activities and more. The author argues that the authorities themselves often violate the standards set by them for admission to higher education. The article states that the question of admission to universities were in sight of the CC CP (b) U and subordinate bodies. Much attention was given to study the involvement of Communists. Party organization USSR took note and circulars of the CCRCP (B).

Key words: students, institute, organization, completing, reception, interview, business trip, receiving commission, party organization, trade union, circular.

Отримано 14.09.2014 р.